

SZMESKÓ GÁBOR

Simone Weil figyelem-fogalmának hatása Pilinszky Jánosra

„Valamiféleképpen egy réges-régi erőfeszítés termi meg gyümölcsét, legtöbbször kiszámíthatatlanul – hisz az előjáték szövevénye oly dús és ellenőrizhetetlen!”¹ Pilinszky János idézett szövegrészlete, amely a költői figyelem mechanizmusáról tesz állítást, erre a hatástörténeti elemzésre is vonatkozatható. Szinte irreálisnak tűnik a szüksézávú költő szövegeiből kikutatni, hogy az általa oly nagyra becsült, francia származású Simone Weil (1909–1943) műveinek megismerése milyen hatással volt a költő életművére. Jelen tanulmány arra vonatkozó kísérlet kíván lenni, hogy milyen módon mondhatnánk többet arról, hogy Weil elementáris hatást gyakorolt a költőre. Ennek érdekében le kell szűkítenem kérdésemet, így a figyelem weili értelmezésének hatását vizsgálom – elsősorban Pilinszky publicisztikájára vonatkozóan. Ebben a kontextusban a francia gondolkodó három esszéje kínálja fel magát, amelyekben a figyelem meghatározásának más-más aspektusai kerülnek előtérbe. Terjedelmi okok miatt csak az egyik szöveggel kapcsolatos elemzésre szorítkozom. A következőkben a hatástörténeti elemzésre a problematika filológiai kontextualizálása után térek rá.

Filológiai megjegyzések

Pilinszky Weil megismerésére vonatkozó mítoszteremtő megnyilvánulásaira² már Bende József felhívta a figyelmet.³ Ennek megfelelően közismert az is, hogy Pilinszky 1963-ban ír először Weilről,⁴ s 1964 június–júliusában kezdi el fordítani a francia gondolkodó szövegeit.⁵ Bizonyos jelek arra utalnak, hogy Pilinszky már 1963 előtt is tudott Weilről,⁶ azonban a ke-

¹ Pilinszky János: *A mű születése*, in uő: *Publicisztikai írások*, szerk. Hafner Zoltán, Osiris, Budapest, 1999, 39. A kötet hivatkozási formája a továbbiakban: *Cím* (első megjelenés ideje), *Publicisztika*, (oldalszám).

² Pilinszky János: *Beszélgetések*, szerk. Hafner Zoltán, Magvető, Budapest, 2016, 65, 224. Továbbiakban: *Beszélgetések 2016*.

³ Bende József: *Kapcsolatok Pilinszky és Simone Weil életműve között*, in *Vigilia*, 2000, 7. sz., 514–515.

⁴ *A küszöb misztikusa* (1963), *Publicisztika* 1999, 316. A cikk a *Publicisztika* közlésével ellentétben (a legújabb, vagyis a 2019-essel is) megjelent: *Új Ember*, 1963.10.20., 42. sz., 2. – Katolikus szemmel rovatban, szignálás nélkül.

⁵ Vö.: *Pilinszky János összegyűjtött levelei*, szerk. Hafner Zoltán, Osiris, 1997, Budapest, 141 (191. levél). Továbbiakban: *PJÖL*.

⁶ Lengyel Balázs visszaemlékezését illetően, miszerint Pilinszky Nemes Nagy Ágnessel már a '40-es évek második felében „Weil-féle gondolati törmelékeken” vitakoztak, valamint „már abban az időben egy-egy [Weil] könyvvel jelent meg a hóna alatt”, nem találtam bizonyítékot Pilinszky szövegei, hagyatékának dokumentumai között. Vö.: Lengyel Balázs: *Két Róma*, Balassi, Budapest, 1995, 23. Ezen túl Pilinszky unokaöccse (Kovács Péter) visszaemlékezése szerint a költő először németül ol-

vés és a nem evidenciaértékű adat miatt nem valószínűsíthető, hogy a vonatkozó időszakban komoly hatást gyakorolt volna a francia gondolkodó a költőre. A hatástörténeti elemzés kezdőpontjának kijelölésében az 1964-es dátumot részesítem előnyben, mert ebből az évből van először adat arra vonatkozóan, hogy Pilinszky aktívan foglalkozni kezd a francia gondolkodó életművével. Jelek szerint Weil iránti lelkesedése – változó mértékben – haláláig kitartott (Vö.: Függelék I. melléklet).

Annak érdekében, hogy Weil hatására több szempontból is rá lehessen látni (filológia, hatástörténet, statisztika), valamint az összegyűjtött adatok szemléltetésének szándékával táblázatokba rendeztem a Weil nevét tartalmazó Pilinszky-szövegeket, s megadtam, hogy az adott szövegben Pilinszky Weil melyik tanulmányából idéz, valamint azt is, hogy hogyan teszi ezt. A táblázatok alapján sokféle diagram felrajzolható (a Függelékbe ezek közül kettő: I. és II. melléklet). A megközelítés módszertani kérdéseire, alkalmazhatóságára most nem térek ki. Jelenleg csak kísérleti jelleggel és csak érintőlegesen használok a diagramokat. Az I. mellékletéről leolvashatónak, illetve jóslhatóknak tűnik a Weil-hatás hullámmása. Úgy tűnik, két korszakot tudunk elkülöníteni: 1964–1969 és 1976–1977 között. Feltételezhető, hogy Weil szövegeinek olvasását valamiféle igény (egzisztenciális, esztétikai, világnézeti kérdés) hívta életre. Az első korszak Weil műveinek feldolgozásával telik, s előzetes meglátásaim szerint Pilinszkynek a '60-as évek környékén felvetődő szerteágazó kérdései hívták életre. Aból, hogy (a '70-es évek elejére) a Weil-szövegekkel kialakított intenzív kapcsolat kimutatható nyomai visszaesnek, arra következtetek, hogy Pilinszky válaszokat talált kérdéseire. A második korszak előzményeként egy életrajzi esemény feltételezhető: „Pilinszky nővére 1975. dec. 14-én öngyilkos lett, Jutta Scherrer 1976. febr. elején egy hétre Pilinszkyhez látogatott – kapcsolatuk ekkor ért véget. Pilinszky februárban idegösszeomlással kórházba került.”⁷ Kérdésem számomra, hogy Weil hatásának filológiai elemzése alátámasztja-e, vagy átrajzolja a statisztika alapján körvonalazható képet. Erre vonatkozóan csak indirekt módon nyilvánul meg elemzésem.

Jelen tanulmány a francia gondolkodó figyelem-fogalmának hatására fókuszál. A kutatás eddigi eredményei szerint Pilinszky Weil figyelem-fogalmát három esszé alapján ismerte

vasta Weilt, amely 1963-ban vagy előtte is lehetett (forrás: szóbeli közlés). Egy német nyelvű kötet fellelhető a hagyatékban (Simone Weil: *Das unglück und die gottesliebe*, Mit einer Einführung von T. S. Eliot, Kösel-Verlag, Erste Auflage, München, 1961), amelyben számos kiemelés tanúsítja egy szisztematikus olvasó jelenlétét, azonban autográf bejegyzés híján nem állítható bizonyossággal, hogy ez Pilinszky lett volna. Az MTA KIK Kt-ban fellelhető kéziratos hagyatékban eddig nem találtam olyan nyomot, amely Weil szövegeinek német fordításának ismeretét alátámasztaná. Végül Weil 1963 előtti ismeretét bizonyítja, hogy Pilinszky első Weiről szóló szövegét filológiailag Mihelics Vid 1959-es cikkével kapcsolatba állítható (Mihelics Vid: *Eszmék és Tények*, in *Vigilia*, 1959, 10. sz., 670–675). Illetve az Új Emberben megjelent cikkeket Pilinszkynek mint a lap munkatársának ismernie kellett: [r.p.]: *Simone Weil*, Új Ember, 1958. 06. 01., Szigeti Endre: *Egy keresztleletlen Krisztushívő*, in Új Ember, 1961. 11. 05., 3. Csak említi Simone Weil nevét: Mihelics Vid: *Amit Heer professor kíván a Katolikusoktól*, in Új Ember, 1961. 12. 24., 5. Az utóbbi két szöveget Pilinszkynek azért is ismernie kellett, mert az Új Ember vonatkozó számaiban ő is publikált.

⁷ PJÖL: 622 (611. levél, 1. jegyzet). A Törőcsik Marinak írt levél is fontos adalékokat tartalmaz: PJÖL: 379–380 (611. levél).

meg: *La personne et le sacré* (A személy és a szent),⁸ valamint az *Attente de Dieu* (Istenvárás) két esszéje: *Formes de l'amour implicite de Dieu* (Isten rejtett szeretetének formái)⁹ és a *Réflexions sur le bon usage des études scolaires en vue de l'amour de Dieu*-t (Reflexió az iskolai tanulás helyes hasznáról az istenszeretetre vonatkozóan).¹⁰ A 2. melléklet diagramjáról leolvasható a művek feldolgozásának feltételezhető sorrendje, az egyes szövegek megismerésének jósolható ideje.

Az *Istenvárás*t feltehetően az 1963-as párizsi úton szerezte be Pilinszky a *La pesanteur et la grace*-szel (A nehézkedés és a kegyelem) együtt. Az 1964–65-ös esszék arról tanúskodnak, hogy a költő az *Istenvárás* legfontosabb szövegeit olvasta. Az *Iskolai tanulás és istenszeretetről* alapos kivonat olvasható. Az *Ahol elrejlík az Isten* című szövegnek feltehetően csak az első fejezetét olvasta el (A felebarát szeretete), legalábbis a későbbi szakaszok ismeretét a Pilinszky-életműben eddig beazonosított idézetek nem igazolják. Végül az *Ami személyes, és ami szent* ismerete kapcsán félvezetőnek tűnik a 2. melléklet diagramja, mert habár 1968 előtt Pilinszky nem idézte a szöveget, egy 1966-os levél bizonyítja az ismeretét.¹¹ Elképzelhető, hogy a szöveg valódi fontosságát csak 1968-ban ismerte fel a költő, miután Szigeti Endrével feltehetően beszélt róla (ebben az évben a szöveg egy részletének fordítása is megjelent).¹² A hatástörténeti elemzésben – terjedelmi okokból – csak *Az iskolai tanulás és istenszeretettel* foglalkozom.¹³

⁸ Simone Weil: *La personne et le sacré*, in uő: *Écrits de Londres et derniers lettres*, Gallimard, Paris, 1957, 11–44. Magyarul: *Ami személyes, és ami szent*, ford. Pilinszky János, in Simone Weil: *Ami személyes, és ami szent*, ford. Pilinszky János, Reisinger János, Szedő Dénes, Vigilia Kiadó, Budapest, 1998, 63–97. A főszövegben Pilinszky fordításának címét használom.

⁹ Simone Weil: *Formes de l'amour implicite de Dieu*, in *Attente de Dieu*, Fayard, Paris, 1996, 67–75. Továbbiakban a kötet rövidítése: AD. Magyarul: *Ahol elrejlík az Isten*, ford. Reisinger János, in Simone Weil: *Ami személyes...*, i. m., 105–174. A főszövegben Reisinger fordításának címét használom.

¹⁰ AD, 67–75. Magyarul Barsi Balázs fordításában idézem: Simone Weil: *Iskolai tanulás és istenszeretet*, in Vigilia, 1985, 9. sz., 748–752. Továbbiakban: *Iskolai tanulás és istenszeretet*. A főszövegben is Barsi fordításának címét használom.

¹¹ Vö.: Czjzek Évának (1966. december), PJÖL, 170 (245. levél): „Simone Weil fronton újabb boldogság ért. Olvassa el az *Écrits de Londres* kötet bevezető tanulmányát. La perseonne et le sacré.”

¹² Pilinszky János jogutóda, Kovács Péter gondosan megőrizte a költő könyvtári hagyatékát, amelyben Pilinszky Weil-könyvei is megtalálhatók. Az *Écrits de Londres et derniers lettres*ben – melyben a *La personne et le sacré* olvasható – több érdekes autográf bejegyzés is van. Egyfelől a szöveg egyik legfontosabb pontján – a szépség, a vágy, a figyelem, a szerencsétlenség és a művészi ábrázolás összefonódásáról olvashatunk itt – a következő bejegyzést találjuk a bekezdés mellett: „*Ars Poetica*”. Ez azonban sajnos nem Pilinszky, hanem Szigeti Endre kézjegye. Pilinszky kézírását az első, üres oldalon találjuk csak meg a könyvben: „Bandinak/ nagy-nagy szeretettel/ Jancsi/ 1968, jan. 9-én”. A szöveg elején egy-egy dátum jelzi az olvasás kezdő-, illetve végpontját („Olvasni kezdtem 1968, febr. 14-én / Széher út” valamint: „febr. 16. G. B.” [a rövidítést még nem sikerült feloldani]). A bejegyzésekből levont információkat megerősíti egy levél: Szigeti Endrétől Pilinszky Jánosnak (1968. márc. 26.), in *Levelek Pilinszkynek*, szerk. Hafner Zoltán, Új Forrás könyvek, József Attila Megyei Könyvtár, Tata-bánya, 2012, 92–93 (111. levél). Továbbiakban: LP. Szigeti kézírásának beazonosításához előbb idézett levélnek kéziratát használtam: MTA KIK Kt MS 5954/191. Az autográf bejegyzés azonosítása kapcsán (is) köszönettel tartozom Hafner Zoltánnak. A Szigeti által kiemelt rész fordítását Pilinszky 1968 decemberében adja közre: *Simone Weil a szépségről és a büntetésről*, in Új Ember, 1968. december 22. (51. sz.), 7.

¹³ Filológiai eredményeimet az alábbi szövegben összegzem: *Simone Weil és Pilinszky János kapcsolatának filológiai elemzése*, in *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2021, megjelenés alatt.

„Ő az a titkos bánya, ami mindenkit ösztönöz”

Simone Weil J.-M. Perrin által válogatott kötetének, az *Attente de Dieu*-nek első esszéjét, az *Iskolai tanulás és istenszeretet*et Pilinszky feltehetően 1964 nyarán olvasta el. Ezt bizonyítja a költőnek *A figyelem megszenteléséről* című szövege, amely a francia gondolkodó említett tanulmányának kivonatát tartalmazza (megjelent: Új Ember, 1964. aug. 30.). Weil esszéjének központi kérdése a valódi figyelem kialakulásának leírása, „szerepének” és „küldetésének” körvonalazása.¹⁴ A figyelem Weil esszéjében az istenszeretet és a felebaráti szeretet gyakorlásának elengedhetetlen feltételeként artikulálódik. Pilinszky nem egyszerűen összefoglalja, hanem számos helyen idézi a francia gondolkodó szövegének legfontosabb részeit, cikke a Weil-szöveg részleteinek fordításait egymás mellé állító, rövid összekötő szövegeket tartalmazó szerkesztésmóddal jellemezhető. Pilinszky kivonata többnyire találóan emeli ki Weil esszéjének legfontosabb téziseit, így a költő szövege alapján is világossá válik, hogy a figyelem képességének kimunkálása nem az elvégzett feladat sikerességétől, hanem a dologra irányított figyelem minőségétől és folytonos gyakorlásától függ. A figyelem autentikus működése akkor válik nyilvánvalóvá, amikor a más(ik) alteritásként képes megjelenni a megfigyelő számára, amely feltételezi, hogy a „lélek tökéletesen kiüríti önmagát”.¹⁵ Az akarat és a vágy – Weilnél egyébként kulcsszerepet játszó – problematikája csak jelzésszerűen jelenik meg Pilinszky szövegében, holott ezen fogalmak helyes pozicionálása teszi lehetővé az autentikus figyelem kialakulását. A szoros hatástörténeti elemzés előtt érdemesnek tűnik egy rövid kitekintést tenni a költő kivonatával kapcsolatban.¹⁶

A francia szövegben didaktikusan bevezetett figyelem-definíciót Pilinszky nem fordítja le.¹⁷ Habár szövegének későbbi szakaszában idéz egy olyan részt Weiltől, amely kiemeli a lélek ürességének, és a másik alteritásként való megjelenésének fontosságát,¹⁸ ez sem pótolhatja azt a hiányt, ami Pilinszky kivonatának egyébként is hiányossága: az akarat szerepe Weil rendszerében. Nehezen lehetne bizonyítani, hogy Pilinszky azért nem fordítja a vonatkozó részt, mert nem ért vele egyet, és nem pedig egy olyan triviális ok miatt, mint például nyelvi idegenségben, nehézségben rejlő olvasási felszínesség. Számomra kérdéses, hogy Pilinszky akarat-fogalma – amelyre például Kempis Tamás voluntarista etikája (*Krisztus követése*) is hatással volt¹⁹ – mennyiben egyeztethető össze Weil megközelítésével. A probléma mélyreható vizsgálatára most nincs lehetőségem, azonban érdemesnek tartom a kérdés rövid megvilágítását. Weil a gondolkodás leállításáról, üressé tételéről, az ismeretek visz-

¹⁴ Az idézetek Pilinszky kivonatának végén olvasható összefoglalóból lettek kiemelve: *A figyelem megszenteléséről* (1964), Publicisztika, 380.

¹⁵ Uo.

¹⁶ A dolgozat fókuszához nem tartozik szorosan, ezért csak felhívom a figyelmet az alábbi idézetre: „a kis tanulmány először itt üt szíven – »úgy a tanulás kétségtelenül éppoly jó út az életszentséghez, mint bármely másik út«” *A figyelem megszenteléséről* (1964), Publicisztika, 379. A Weil-idézet helye: AD, 70. („Si ces deux conditions sont parfaitement bien remplies, les études scolaires sont sans doute un chemin vers la sainteté aussi bon que tout autre.”)

¹⁷ Vö.: AD, 72. A bekezdés a következővel indít: „L'attention consiste à...”

¹⁸ Vö.: *A figyelem megszenteléséről* (1964), Publicisztika, 380.

¹⁹ Többek közt a '60-as években is hivatkozta Pilinszky Kempist. Vö.: *Aki csak füllel hallgatja* (1965), Publicisztika, 418. Pilinszky és Kempis kapcsán lásd: Szörényi László: *Pilinszky és Kempis*, in *Merre, hogyan? Tanulmányok Pilinszky Jánosról*, PIM, Budapest, 1997, 84–95.

szafogásáról beszél, annak érdekében, hogy a tárgy a megfigyelőbe beléhatolhasson, illetve a figyelő a másikkal/mással mint idegennel kapcsolatba kerülhessen.²⁰ Weil rendszerében az ember maga felé lemondással, a másik felé várakozással fordul a figyelem autentikus működésekor, vagyis úgy tűnik, hogy az akaratnak csak negatív meghatározását adhatjuk. Habár Pilinszky is visszatérően foglalkozik a személytelenség kérdésével – közhírt példái a vadász, a halász és a fába beható kontempláció²¹ – az életműben nem egyértelmű, hogy az akaratnak milyen szerepet szán. Míg egyes művészetfilozófiai vonatkozásokat tartalmazó esszéi az akarat törekvéseit (habár azok folyamatosan elbuknak) elengedhetetlennek tartják a műalkotás létrejöttéhez, addig más szövegek olyan jellegű egyesülésről, odaadottságról beszélnek, amely az akarat fogalmát mintha csak negativitásban ragadná meg.²²

Az *Iskolai tanulás és istenszeretet* a figyelem fogalma kapcsán két ponton kínálja fel a háttörténeti elemzést: egyfelől a figyelem kialakulásának jellege, másfelől pedig a figyelem autentikus működése kapcsán. Értelmezésben a figyelem magam felé lemondással, a másik felé várakozással fordul, amely a másik idegenként való megjelenését teszi lehetővé.²³ Két dolgot érdemes megvizsgálni: egyfelől azt, hogy a figyelem kérdésének – azoknak a jellemzőknek, amelyek az *Iskolai tanulás és istenszeretet*ben előtérbe kerülnek – milyen a Weillatást megelőző előfordulásai vannak, másfelől azt, hogy milyen későbbi előfordulásai vannak a fogalomnak, s ezek mennyiben tükrözik a weilli fogalom hatását.

Az 1947-es *A mű születése* című egyetemistáknak tartott előadás szerint a költőt az „örök figyelem, lankadatlan ugrásra kész éberség”²⁴ jellemzi, aki „állandó előcsatározásban áll saját nyersanyagával [emlékeivel]”.²⁵ A mű születésekor „egy réges-régi erőfeszítés termi meg gyümölcsét”,²⁶ s a mű megszületésében egy „automatikusnak mondható világ valósítja meg magát”.²⁷ A birkózó-hasonlat első változata is ebben a szövegben található: „A birkózóhoz merném hasonlítani [a költőt], aki csak alkalmas pillanatra vár, hogy ellenfelét torkon ragadhassa”.²⁸ A weilli jellemzőkkel szemben *A mű születése*ben a külsőhöz való viszony a megra-

²⁰ Vö.: *Iskolai tanulás és istenszeretet*, 751. Ezen a ponton különösen érdemesnek, produktívnak tűnik Emmanuel Lévinas első főműve felől olvasni Weil életművét (kimondottan az arc epifániája, illetve az autonómia heteronómiába fordulása kapcsán), még akkor is, ha Lévinas egyetlen Weillről szóló tanulmánya igen elmarasztalóan elemzi Weil munkásságát.

²¹ *A mű születése* (1947), Publicisztika, 39. *Egyenes labirintus* (1978), Beszélgetések, 257–258, *Kettesben* (1978), Beszélgetések, 275, 283.

²² Vö.: *A „teremtő képzelet sorsa korunkban”*, in Pilinszky János *összes versei*, szerk. Hafner Zoltán, Magvető, Budapest, 2015, 88, 91. Továbbiakban: *Versek*; *Egy lírikus naplójából* (1970), Publicisztika 623, *Egy lírikus naplójából* (1972), uo., 672, *Egy lírikus naplójából* (1972), uo., 685.

²³ A problematikát az Ütközéspontok 6 konferencián tartott előadásomban behatóan vizsgáltam: Szmeskó Gábor: *A figyelem filozófiája (Pilinszky János és Simone Weil)*, in *Ütközéspontok VI. A Doktoranduszok Országos Szövetsége Filozófiatudományi Osztály konferenciájának kötete*, főszerk. Ruzsáki Szilvia, Szeged, JatePress, 2019, 136–146. Megközelítésemben Vető Miklós, Vincze Krisztián és Emmanuel Gabellieri szövegeire hivatkoztam másodlagos irodalomként. Értelmezésemre Emmanuel Lévinas filozófiája is hatással volt.

²⁴ *A mű születése* (1947), Publicisztika, 38.

²⁵ Uo., 39.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

gadásra való törekvés feszültségétől terhes. Nem a másik befogadásáról, hanem megfelelő megragadásáról beszél a szöveg.²⁹ A figyelem nem kialakul a folyamatos gyakorlásnak köszönhetően, hanem alapvetően jellemzi a költőt. *A mű születésének* figyelem-fogalma azonban nem statikus, ahogy Weil autentikus figyelem-fogalma, hanem állandó harcban áll az emlékek leterhelő jelenlétével. Ettől a megközelítéstől való eltávolodást és a Weil-hatást megelőlegező megközelítést jelez két 1962-es esszé.³⁰ Az 1960-as évek körül összpontosuló esztétikai megújulásnak megfelelően, amely a kegyelem ábrázolása helyett az isteni kegyelemből való alkotást tűzi ki céljául,³¹ a '62-es szövegek az alkotásban megjelenő „kegyelemszerű meglepetés[t]”,³² az alkotás személytelenségét detektálják. A meglepetésben a nem tőlem függő megtapasztalása, a váratlanul érkező idegenségtapasztalata fedezhető fel, amely – ahogy láttuk – a Weil-féle figyelem-fogalom autentikus működésének feltétele. *A Jegyzetlap az alázatosságról*-ban szereplő Thomas Stearnes Eliotra való hivatkozás – „a nagy alkotók [...] nagy médiumok”³³ – azonban arra figyelmeztet, hogy a Weil-hatás vizsgálatában ne ítéljünk elhamarkodottan. Kérdéssé válik, hogy Pilinszky szövegeiben mennyire lehet elválasztani egymástól Eliot és Weil hatását.

Egy 1968-as esszé, amely már a Weil-hatás első korszakában keletkezett, ezt a '62-ben megalapozott és feltételezhetően a Weil-hatásnak köszönhetően megerősödött megközelítést viszi tovább: „Az igazi fantázia a dolgokat a maguk egyediségében, egyszerűségében képes megragadni.”³⁴ Egy '70-es szöveg tanúsága szerint „csak üresen várakozó lapra kerülhet valóságos szöveg. Csak az ilyen várakozás csendjében jelenhet meg az első, élményen túli, kreatív indíttatás.”³⁵ Ezen a ponton sajnos még nem jelenthetjük ki, hogy Weil kimutathatóan hatott Pilinszky figyelem-fogalmára – a külsőre mint idegenre való várakozás elmélyítésével –, ugyanis az idézett '62-es, a '68-as és a '70-es szövegben is (az idézetekhez kapcsolhatóan) megjelenik Eliot neve.³⁶ Pilinszky Eliotnak a költő mint médium meghatározását idézi visszatérően (ezekben az esszéiben is), amely egyértelműen közelebb áll a költői gyakorlat problematikájának végiggondolásához, mint Weil morálteológiai, metafizikai (és csak igen ritkán esztétikai) karakterű eszmefuttatásai. Eliotnak a *Hagyomány és egyéniség* című³⁷ szövegében olvasható problematika Pilinszky esztétikájával való rokoníthatóságát Hankovszky Tamás

²⁹ Vö.: „hogyan ellenfelét torkon ragadhassa”. Uo.

³⁰ *Az idő sürgetése* (1962), Publicisztika, 214–216, *Jegyzetlap az alázatosságról* (1962), uo., 237–238.

³¹ A '60-as évek elején számos publicisztikai írás tematizálja a művészet lehetséges céljait, feladatait. Belátásait és céljait meglehetősen pontossággal foglalja össze egy 1962-es naplóbejegyzés: „Az előző kor keresztény irodalma a kegyelemről írt. Nekünk kegyelemből lehet csak írunk.” Naplók, 20. Ezzel kapcsolatban lásd: Hankovszky Tamás: *A megváltott lét hermeneutikája*, Kairosz, Budapest, 2015, 254–258.

³² *Az idő sürgetése* (1962), Publicisztika, 214.

³³ *Jegyzetlap az alázatosságról* (1962), uo., 237.

³⁴ *Egy lírikus naplójából* (1968), uo., 570.

³⁵ *Egy lírikus naplójából* (1970), uo., 623. A „teremtő képzelet” sorsa korunkban esszéiben pedig: „a képzelet csak föltétlen engedelmesség árán találhat haza”. *Versék*, 2015, 87.

³⁶ A pontosság kedvéért meg kell jegyezni, hogy Baudelaire képzelet és fantázia fogalmát, valamint a nyelvi megelőzöttség tudatának problematikáját is vizsgálni kellene, amelyek szintén megjelennek a témában idézett Pilinszky-esszéikben.

³⁷ T. S. Eliot: *Hagyomány és egyéniség*, in Uő: *Káosz a rendben. Irodalmi esszék*, Gondolat, Budapest, 1981, 61–71. Továbbiakban: *Hagyomány és egyéniség*.

már behatóan elemezte.³⁸ A továbbiakban Hankovszky meglátásaira támaszkodva elsősorban az a kérdés, hogy Eliot és Pilinszky elképzelésének különbségei között felfedezhető-e olyan jellegű eltérés, amely Weil hatásának tulajdonítható.

Hankovszky szerint Pilinszky abban egyetért Eliottal, hogy a művész személytelen médium,³⁹ azonban abban már különbség adódik, hogy mit értenek médiumon. Eliot szerint „az érett költő – a tökéletesebben kifinomult médium, akiben (a legsajátosabb vagy legváltozatosabb) megérzések a legnagyobb szabadságban találkoznak, hogy új kombinációkat képezzenek.”⁴⁰ Vagyis a médium nem közvetítő, hanem – Eliot hasonlatával élve – olyan „tartály”, amelyben a jelenlevő dolgok *összekapcsolódnak*, anélkül, hogy a médium sajátos jellegéből bármit is tartalmaznának.⁴¹ Ezzel szemben Pilinszky számára a médium nem szintetizáló, hanem közvetítő közeget jelent: „Eliot mondta, hogy a költő nem nagy egyéniség, hanem nagy közvetítő, nagy médium. Tulajdonképpen személyes annyiban, hogy a személyiségét feláldozza, hogy *egyre áttetszőbb közeg legyen* személytelen értékek, a világ személytelen erőinek a *közvetítéséhez*.”⁴² Az „áttetsző” szó – ahogy Hankovszky is kiemeli – a „keresztülhatolás képzetét rejti magába”,⁴³ amelyhez jelen kontextusban hozzá kell tenni, hogy a más(ik) alteritására, a külső idegenségére való nyitottságot feltételezi, hiszen az áttetszés pont arra vonatkozik, hogy a kívülről jövő önmagában/önmagaként legyen képes belépni a magam területére.⁴⁴

Hankovszky elemzésére támaszkodva egyértelművé válik, hogy nem arról van szó, hogy Pilinszky egy ideig Eliot felfogását képviselte, amelytől folyamatosan eltávolodik, hanem arról, hogy vélhetően sohasem azonosult teljesen Eliot médium-gondolatával.⁴⁵ Ez Pilinszky „rádiózáshoz kötődő metaforá[inak]”⁴⁶ elemzésével válik világossá, amely már az Eliotra hivatkozó első esszéiben megjelenik.⁴⁷ A rádiózás a közvetítés képzetét támogatja a médium meghatározásával kapcsolatban, ahogy Hankovszky írja: Pilinszky szerint „a költőnek mint médiumnak nem az a legfontosabb tulajdonsága, hogy szintetizálódhat *benne* valami, ami korábban egyáltalán nem létezett, hanem az, hogy tovább tud adni valamit, hogy közvetíteni

³⁸ Vö.: Hankovszky Tamás: *A megváltott lét hermeneutikája*, i.m., 134–147.

³⁹ Vö.: uo., 136–138.

⁴⁰ Hagyomány és egyéniség, 67.

⁴¹ Vö.: Hankovszky Tamás: *A megváltott lét hermeneutikája*, i.m., 138–139.

⁴² *A személyes és a személytelen* (1969), Beszélgetések, 52. Kiemelés tőlem: SzG. Az interjú idézett szövegének folytatásában Pilinszky a személytelenség kidolgozásának fontosságára utal, mely közvetve a figyelem nevelésének szükségességére is utalhat.

⁴³ Hankovszky 2011, 140.

⁴⁴ Érdemes Pilinszky Eliot megközelítésétől eltérő értelmezése kapcsán egy 1964-es szövegét idézni: „Legyek csak pusztá szolga – írja [Weil] – a műveletlen föld és a megmunkált föld között, a gond és a megoldás között, az üres lap és a költemény között, az éhező és a jóllakottak között.” *Felebarátunk a világ* (1964), Publicisztika, 369. A Weil-idézet helye: *Kegyelem és nehézkedés*, 104–105 (a *Kegyelem és nehézkedés: Szükségszerűség és engedelmisség* című fejezetből).

⁴⁵ Az elioti megközelítéssel való igen általános azonosulása okán (a költő személytelen médium) még az sem biztos, hogy Pilinszky olvasta Eliot szövegét, sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy személyes beszélgetések vagy tanulmányokban elszórt említések alapján tájékozódott.

⁴⁶ Hankovszky Tamás: *A megváltott lét hermeneutikája*, i.m., 140.

⁴⁷ „Az egyéniség: személyiségünk adóállomása. Zavarja a tisztá vételt.” *Jegyzetlap az alázatosságról* (1962), Publicisztika, 237. Más szövegben: *Csontváry olvasásakor* (1962), uo., 266.

tud olyan dolgok között, amelyek *rajta kívül* vannak”.⁴⁸ Vagyis a rádiózás mint a külső felé való nyitás nem Eliot szövegéből származtatható módon, de már megjelenik az 1962-es esszékben. A rádiózás hasonlatában ráadásul egy jóval békésebb várakozásra ismerhetünk rá, mint amit (az 1947-es) *A mű születése* birkózó-hasonlatából kiolvashatunk. A rádiózás nem a „torkon ragadást”, hanem az egyhelyben állásnak, a várakozás statikusságának jelentésköreit közvetíti. Ebből úgy tűnik, hogy Weil figyelem-fogalma csak a megfelelő kifejezőmódot, fogalmakat adta Pilinszkynek. A megközelítési mód már az 1962-es esszék rádiózás-hasonlatában jelen van. Vagyis az 1968-as idézet – „Az igazi fantázia a dolgokat a maguk egyediségében, egyszerűségében képes megragadni.” –,⁴⁹ és az 1962-es rádió-hasonlat abban különbözik, hogy a ’68-as szövegben fogalmi kifejezést kap az, ami a ’62-esben hasonlatként jelent meg.

*

Tanulmányomban azt vizsgáltam, hogy Simone Weil *Iskolai tanulás és istenszeretet* című esszéjének olvasását megelőzően és azt követően változott-e Pilinszky figyelem-fogalma. Az elemzésben elsősorban a költő publicisztikai írásaiból kiolvasható hatásra fókuszáltam. Weil esszéjének megismerését dokumentáló kivonat bemutatását követően, a francia gondolkozó szövegének központi megállapításai mentén a Weil-hatás előtti és a hatás időszakában keletkezett publicisztikákat vizsgáltam. Úgy tűnt, hogy Pilinszky 1947-es álláspontja 1962-re módosult. Az 1962-es szövegek rádió-hasonlata Weil figyelem-fogalmának a külső mint idegen felé való fordulás aspektusát előlegezi meg, az 1968-as idézet a megközelítés fogalmi kifejezéséről tanúskodik. A figyelem kialakulásának szempontja a hatás időszakában nem került elemzésre.⁵⁰ Kijelenthetőnek tűnik, hogy Pilinszky 1962-es álláspontjának megerősítésében hatott Weil figyelem-fogalmának említett aspektusa.

FÜGGELÉK

Az I. és II. melléklet kapcsán néhány megjegyzést kell tennem. A diagramok egy olyan táblázat alapján lettek felrajzolva, amely azokat a szövegeket gyűjti össze, amelyek Pilinszky fordításaiban, publicisztikaiban és kiadott (publicisztikai) töredékeiben Weil nevét tartalmazzák. Ezt a módszert azon hatástörténeti kérdésekkel foglalkozó munkák megismeréséből származó belátás tette szükségessé, amelyek filológiai megalapozás nélkül, s így kissé ötletszerű kapcsolatokat állítanak föl. Az elemzések alapvető körében így az életmű azon szövegeit vizsgálom, amelyekben a francia gondolkodó neve előfordul. A szövegekben előforduló összefoglalások, kivonatok, fordítások idézési helyének meghatározásával és az idézés módjának kategorizálásával is foglalkozom. Az egyéb szövegeket, melyek Weil-szerű megfogalmazásokat, szófordulatokat, fogalmakat használnak, csak ez után elemzem. Végül azok a szövegek jelennek meg, amelyekben, úgy tűnik, nem érvényesül Weil hatása. Így reményeim szerint árnyalt képet kaphatunk a Weil-élményről.

⁴⁸ Hankovszky Tamás: *A megváltott lét hermeneutikája*, i.m., 140. Kiemelés az eredetiben.

⁴⁹ *Egy lírikus naplójából* (1968), Publicisztika, 570.

⁵⁰ Feltehetően Pilinszky fenntartja 1947-es álláspontját. Vö.: *Egyenes labirintus* (1978), Beszélgetések, 257–258, *Kettesben* (1978), Beszélgetések, 275, 283.

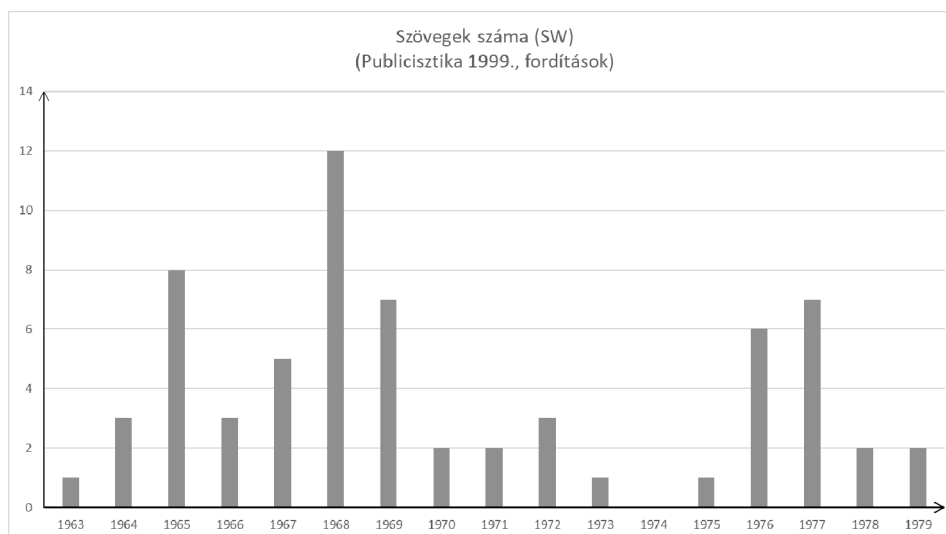
Az **I. melléklet** diagramjának egy évhez tartozó adatmennyisége azt jelzi, hogy az adott évben hány szövegben fordult elő legalább egyszer Weil neve. Természetesen nem szabad elhamarkodott kijelentéseket tenni a diagramkép alapján – az árnyaláshoz egyfelől az interjúkban, szépprózában, naplókban fellelhető idézeteket is be kell illeszteni (ezek feldolgozása már elkészült, de ábrázolhatóságuk bizonyos pontokon még kérdéses), másfelől a hatástörténeti elemzés részeredményeit is fel kell használni.

A **II. melléklet** diagramja azt ábrázolja, hogy az adott években megjelent szövegekben – amelyekben legalább egyszer előfordul Weil neve –, mely Weil-szöveg(ek) kerültek idézésre. A diagram rövidítéseinek feloldása:

Rövidítés	Feloldás	Rövidítés	Feloldás
ÉL-PS	<i>La personne et le sacré, in Écrits de Londres et derniers lettres</i>	?	Azok az idézetek, amelyeket még nem sikerült beazonosítani. Egy részük feltehetően beazonosíthatatlan.
E	<i>L'enracinement</i>	nincs	Azok a szövegek, amelyekben nincs idézet.
C, C II, C III	<i>Cahiers I-III.</i>	AD	<i>Attente de Dieu</i>
IP	<i>Intuition pré-chrétiennes</i>	PG	<i>La pesanteur et la grace</i>
CS	<i>Connaissance surnaturelle</i>		

I. melléklet:

Weil nevére való hivatkozás a publicisztika és a költő életében megjelent fordítások felhasználásával

II. melléklet:
A publicisztikában hivatkozott Weil művek

Idézett művek - évente

